

ISSN 2227-2844

ВІСНИК

**ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

№ 4 (352) ЧЕРВЕНЬ

2022

ВІСНИК

ЛУГАНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Всесвітня історія, Історія України,
Історіографія та спеціальні історичні дисципліни

№ 4 (352) червень 2022

Засновано в лютому 1997 року

Свідоцтво про реєстрацію:
серія КВ № 14441-3412ПР,
видане Міністерством юстиції України 14.08.2008 р.

Збірник наукових праць внесено до переліку
наукових фахових видань України
(історичні науки) (Категорія „Б”)
Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 1188 від 24.09.2020 р.

Журнал включено до переліку видань реферативної бази даних
„Україніка наукова” (угода про інформаційну співпрацю
№ 30-05 від 30.03.2005 р.)

Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка
(протокол № 10 від 24 травня 2022 року)

Виходить двічі на рік

Засновник і видавець –
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор:

Юрків Ярослава Ігорівна, доктор педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, проректор з науково-педагогічної роботи (Україна)

Заступники головного редактора:

Караман О. Л. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, ректор ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (Україна)

Набока О. В. – доктор історичних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, завідувач кафедри історії України (Україна)

Шехавцова С. О. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри романо-германської філології (Україна)

Відповідальні редактори:

Отравенко О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри теорії і методики фізичного виховання (Україна)

Забудкова О. А. – кандидат історичних наук, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри історії України (Україна)

Кокнова Т. А. – кандидат педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри романо-германської філології (Україна)

Члени редакційної колегії:

Бабич В. І. – доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри олімпійського та професійного спорту (Україна)

Власенко К. В. – доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія, завідувач кафедри математики та моделювання (Україна)

Глуховцева К. Д. – доктор філологічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор кафедри української філології та загального мовознавства (Україна)

Дмитренко В. І. – доктор філологічних наук, професор, Криворізький державний педагогічний університет, професор кафедри української та світової літератур (Україна)

Заблюцький В. В. – доктор наук з державного управління, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, директор навчально-наукового інституту публічного управління, адміністрування та післядипломної освіти (Україна)

Кобзар О. І. – доктор філологічних наук, професор, Полтавський університет економіки й торгівлі, професор кафедри ділової іноземної мови (Україна)

Кравченко О. І. – доктор педагогічних наук, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, в. о. завідувача кафедри публічної служби та управління навчальними і соціальними закладами (Україна)

Кушнірова Т. В. – доктор філологічних наук, професор, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, професор кафедри германської філології та перекладу (Україна)

Литвин М. Р. – доктор історичних наук, професор, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, завідувач відділу (Україна)

Лукасевіч-Велеба Й. – доктор педагогічних наук, Академія спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської, професор педагогічного факультету (Республіка Польща)

Любимова С. А. – кандидат філологічних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, докторант кафедри англійської філології, перекладу і філософії мови імені проф. О. М. Мороховського (Україна)

Михальський І. С. – доктор історичних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, професор, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин (Україна)

Моїсеєнко О. Ю. – доктор філологічних наук, професор, Національний університет „Кисло-Могилянська академія”, професор кафедри англійської мови (Україна)

Нефьодов Д. В. – доктор історичних наук, доцент, Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, доцент кафедри історії (Україна)

Прошкін В. В. – доктор педагогічних наук, Київський університет імені Бориса Грінченка, професор кафедри комп'ютерних наук і математики (Україна)

Сасенко В. Г. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту (Україна)

Священко З. В. – доктор історичних наук, професор, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, професор кафедри всесвітньої історії та методик навчання (Україна)

Си Цзюньцзинь – доктор філологічних наук, професор, Ланьчжоуський університет, факультет російської мови та літератури (КНР)

Ткачук В. В. – кандидат педагогічних наук, Криворізький національний університет, асистент кафедри інженерної педагогіки та мовної підготовки (Україна)

Харченко Сергій Якович, доктор педагогічних наук, професор, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, завідувач кафедри соціальної педагогіки (Україна)

Хахула Л. І. – кандидат історичних наук, доцент, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, старший науковий співробітник (Україна)

Юган Н. Л. – доктор філологічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, професор кафедри іноземних мов (Україна)

Редакційні вимоги до технічного оформлення статей

Редколегія „Вісника” приймає статті обсягом 5 – 7 сторінок через 1 інтервал, повністю підготовлених до друку. Статті подаються надрукованими на папері в одному примірнику з додатком диска. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, *.rtf) шрифтом № 12 (Times New Roman) на папері формату А-4; усі поля (верхнє, нижнє, правє й лівє) – 3,8 см; верхній колонтитул – 1,25 см, нижній – 3,2 см.

У верхньому колонтитулі зазначається: Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № ** (***) , 2014.

Статті у „Віснику” повинні бути розміщені за рубриками. Інформація про УДК розташовується у верхньому лівому кутку без відступів (шрифт нежирний).

Через рядок від УДК в лівому верхньому кутку вказуються прізвище, ім'я по-батькові автора (повністю, шрифт жирний). На наступному рядку – учений ступінь, звання, посада, місце роботи; e-mail; ORCID ID (персональний код, який необхідно отримати, заповнивши анкету за посиланням: <https://orcid.org/register>).

Назва статті друкується через рядок великими літерами (шрифт жирний).

Зміст статті викладається за планом: постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор; виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується ця стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); визначення методики дослідження (сукупність методів дослідження, їх основний зміст, характеристики і показники, які вони фіксують, та одиниці вимірювання); виклад основного матеріалу дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Усі перелічені елементи повинні бути стилістично представлені в тексті, але графічно виділяти їх не треба.

Посилання на цитовані джерела в тексті оформлюються таким чином: у круглих дужках зазначається прізвище автора, та рік видання роботи (наприклад, Шумська, 2010). Якщо потрібно послатися на декілька джерел, варто перелічувати їх через крапку з комою (наприклад, Афанасьєва, 2016; Богданова & Саннікова, 2015; Мооге, 2006). Якщо використовуються цитати, статистика тощо, то слід вказати номер сторінки посилання (Афанасьєва, 2016, с. 46; Bruner, 2012, р. 24).

Бібліографія і при необхідності примітки подаються в кінці статті після заголовку „Список використаної літератури” (без двокрапки) у порядку цитування й оформлюються відповідно до ДСТУ 8302:2015. Бібліографічні джерела подаються підряд, без відокремлення абзацем; ім'я автора праці (або перше слово її назви) виділяється жирним шрифтом.

Для коректного індексування публікацій наукометричними системами після „Списку використаної літератури” необхідно навести References. Посилання в **References** мають бути оформлені латиною; для кирилических цитувань слід транслітерувати імена авторів та назви видань; останні також слід навести в англійському перекладі в [] з зазначенням мови оригіналу в дужках, наприклад, [in Russian], [in Ukrainian]. Назви періодичних видань слід наводити відповідно до офіційного латинського написання за номером реєстрації ISSN. В елементах опису не можна замінити латинські літери на кирилическі. Цитування в References мають бути оформлені за стандартом APA.

Статтю закінчують 2 анотації обсягом 1600-1800 знаків (українською та англійською мовами) із зазначенням прізвища, ім'я та по-батькові автора, назви статті та ключовими словами (3–5 термінів).

Стаття повинна супроводжуватися рецензією провідного фахівця (доктора, професора).

На окремому аркуші подається довідка про автора: (прізвище, ім'я, по батькові; місце роботи, посада, звання, учений ступінь; адреса навчального закладу (повністю), домашня адреса; e-mail та номери телефонів (службовий, домашній, мобільний) трьома мовами (українською, російською та англійською).

ЗМІСТ

**МЕТОДОЛОГІЯ,
ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО**

1. **Борисова О. В.** Доктрина справедливої війни у розробці християнських мислителів часів Середньовіччя..... 4
2. **Власова В. С., Полякова Л. І.** Історіографічний аспект дослідження ролі жінок – учасниць державотворення періоду Української революції. 21
3. **Присяжнюк О. М.** Охорона пам'яток мистецтва та старовини: досвід німецьких земель у XVIII – початку ХХ століть..... 33
4. **Набока О. В.** Нова книжка відомого історика (Рецензія на книгу: Офіцинський Р. Закарпаття віддавна. Історичні есе. Ужгород: РІК-У, 2022. 380 с.)..... 43
5. **Набока О. В.** Про армію, котра виборювала незалежність України в надважких умовах (Рецензія на книгу: Офіцинський Р. Історія УПА. Харків: Фоліо, 2021. 126 с.)..... 47
6. **Шевцова Є. С.** Аналіз збереженості видань губернських статистичних комітетів у бібліотеках та архівних установах України..... 51

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

7. **Гогохія Н. Т.** Українські радянські діти і святкова культура тоталітаризму у 1929–1939-х рр. 60
8. **Гордієнко В. В., Гордієнко Г. М.** Елементи інформаційно-психологічної війни у протистоянні короля Філіпа IV і папи Боніфація VIII..... 74
9. **Забудкова О. А.** Монополістичні тенденції в цукровій промисловості України наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст..... 91
10. **Замуруйцев О. В., Крилова А. М.** Організація церковних приходів та церковне будівництво у німецькомовних колоністів Таврійської губернії у пореформенний період..... 100
11. **Зубко О. Є.** Лаврівчанин Григорій Мельник (1893–1938 (1939)(?)) – один із фундаторів Української Автокефальної Православної Церкви в міжвоєнній Чехословаччині (1918–1939)..... 111
12. **Кучеренко С. В.** Релігійність Юрія Липи (1900–1944)..... 120
13. **Набока О. В.** Археологічні дослідження неолітичного поселення „Старобільськ-1” у 2019–2020 рр. 130
14. **Скрипник О. М.** Роль Amnesty International в системі міжнародних відносин..... 138

УДК 2-523.42:[325.3:811.112.2](477.7)

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-100-110

Замуруйцев Олексій Вікторович,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та археології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь, Україна.
sarmat254@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-4193-5745>

Крилова Алла Миколаївна,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри історії та археології
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького,
м. Мелітополь, Україна.
allakr2014@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9507-1818>

**ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕРКОВНИХ ПРИХОДІВ
ТА ЦЕРКОВНЕ БУДІВНИЦТВО
У НІМЕЦЬКОМОВНИХ КОЛОНІСТІВ ТАВРІЙСЬКОЇ
ГУБЕРНІЇ У ПОРЕФОРМЕННИЙ ПЕРІОД**

Дослідження історії та культури різних народів, які населяли або населяють територію нашої багатонаціональної країни, до цього часу залишається достатньо актуальним для вітчизняної історичної науки. Серед таких питань, помітне місце займає історія іноземної колонізації Півдня України, яка розпочалась ще наприкінці XVIII ст. Іноземні колоністи (німці, меноніти, болгары та інші), прийняли активну участь у освоєнні цих територій і відіграли важливу роль у їх економічному та культурному розвитку у пореформений час.

Незважаючи на досить значну кількість наукових робіт присвячених даній тематиці, до цього часу у вітчизняній історіографії залишається чимало пов'язаних з нею важливих питань, які ще недостатньо висвітлені на сторінках сучасних наукових видань. Одне з них стосується внутрішнього, зокрема релігійного, життя іноземних колоній того часу.

Перші роботи, які частково торкалися означеної проблематики, вийшли ще у дореволюційний період у середині XIX – на початку XX ст.

Вони належали німецькомовним авторам, які походили переважно з середовища місцевого колоністського духівництва.

Серед них можна назвати працю колишнього лютеранського священника Я. Штаха (1916), який видав нариси з внутрішнього життя окремих колоній. Про життя німецьких католицьких колоній цього регіону йшлося в роботі пастора К. Келлера (Keller, 1890), яка вийшла друком у м. Одесі в 1905 р.. Ці праці доповнили роботи менонітських істориків кінця XIX – початку XX ст. Д. Еппа (Epp, 1889) і Ф. Ісаака (Isaac, 1908), у яких було подано історію створення нових менонітських громад, висвітлено діяльність їх окремих видатних релігійних діячів, проблему переселення менонітів на нові землі тощо.

Слід відзначити, що незважаючи на досить описовий характер таких робіт, вони заклали певний напрям дослідження, який довгий час не мав свого подальшого продовження у вітчизняній історіографії.

Лише за часів незалежності почали з'являтися наукові роботи в яких частково досліджувалися дані питання. Серед них слід відзначити роботи М. В. Белікової (2004), О. С. Берестень (2006), Я. В. Шевчук-Белої (2008) та інших.

Мета статті полягає у дослідженні на прикладі німецьких та менонітських поселень Таврійської губернії того часу окремих аспектів релігійного життя колоністської спільноти південного регіону сучасної України, пов'язаних з особливостями церковного будівництва та утворенням нових церковних приходів у їх середовищі.

Таврійська губернія була створена у 1802 році внаслідок територіально-адміністративної реформи царського уряду, яка визначила кордони трьох губерній півдня України, що проіснували без істотних змін до 1917 р. Вона складалася з 7 повітів: Сімферопольського, Дніпровського, Євпаторійського, Мелітопольського, Перекопського, Ялтинського і Феодосійського (Кабузан, 1969, с. 272–291).

У 1842 р. у зв'язку з поділом Мелітопольського повіту виник ще один повіт Таврійської губернії – Бердянський (Памятная книга, 1889, с. 7). Згідно сучасного територіально-адміністративного поділу, її територія вкладається в межі сучасного Криму, лівобережної частини Херсонської та значної частини Запорізької областей.

Перші німецькомовні колонії виникають тут на початку XIX ст. У листі “Експедиції державного господарства” на ім'я міністра внутрішніх справ графа Ф. Кочубея від 9 грудня 1804 р. доповідалося про згоду Таврійського губернатора передати вільні землі на р. Молочній Мелітопольського повіту Новоросійської Контори Опікунства для заселення їх німецькими переселенцями, які прибули до Росії у тому ж році. Землі на схід від р. Молочної, відповідно до цієї згоди, мали заселити меноніти, а територію на захід від неї німецькі колоністи – лютерани і католики (ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 24575, арк. 6–7).

Результатом цього стала поява двох нових колоністських округів. Перший з них – Молочанський менонітський – займав територію 120.000 десятин землі й розташовувався на схід від р. Молочної. Він заселявся виключно менонітами, які переселялися до округу з-за кордону, переважно зі Східної Пруссії та міста Данціґа (ДАДО, ф. 134, оп. 1, спр. 98, арк. 80–86).

Інший округ заселявся лютеранами і католиками й отримав назву Пришибський німецький. Він займав територію, площею близько 66.000 десятин землі (Календарь, 1893, с. 7–8).

Майже водночас із молочанськими поселеннями перші німецькі колонії виникають у Криму. Вони не утворювали значних колоністських округів, а існували як окремі поселення.

Німецькомовні переселенці, які прибували до Росії з-за кордону, належали до різних релігійних конфесій. Це знайшло своє відображення в певних відмінностях їх внутрішньої церковної організації. Так, у католиків де існувала досить чітка підлегла ієрархія управління, не існувало права вибору колоністською громадою своїх духовних наставників.

На відміну від них, у лютеран, і особливо у менонітів, це право набуло значного поширення, на що, зокрема, вказує звичай обрання їх священників і церковних старост безпосередньо самими колоністами (Клаус, 1869, с. 385–386).

У певних випадках, подібна ситуація ставала предметом непорозуміння між колоністами та владою, яка не завжди мала чітке уявлення про особливості церковної організації, особливо у менонітів (ДААРК, ф. 44, оп. 1, спр. 1888, арк. 21–26).

Незважаючи на зовнішню релігійну згуртованість колоністів, їх внутрішнє життя не завжди було спокійним. Досить часто в колоністських громадах виникало жорстке протистояння, зумовлене як релігійними, так і соціальними причинами. У багатьох випадках ворогуючі сторони робили спроби апелювати до влади, намагаючись заручитися її підтримкою.

У таких випадках царський уряд намагався проводити досить зважену політику щодо учасників цих конфліктів, намагаючись, з одного боку, не втручатися без крайньої потреби у внутрішні релігійні суперечки колоністських громад і надаючи їм можливість самим розв'язувати свої проблеми, а з іншого – досить жорстко реагувати на події, які несли реальну загрозу внутрішньому життю їх поселень.

Зовсім іншою була реакція влади на дії певної частини колоністського духівництва, що, на її думку, спрямовувались проти держави та православ'я. За такими особами, незважаючи на їх духовний сан, відразу ж встановлювався таємний поліцейський нагляд (ДААРК, ф. 26, оп. 3, спр. 480, арк. 45–46).

Таким чином, політика центральної влади щодо колоністського духівництва вирізнялася певною подвійністю. Захищаючи інтереси православ'я і намагаючись встановити повний контроль над колоністським духівництвом, уряд водночас надавав йому значні пільги та привілеї у межах своєї загальної політики щодо іноземних колоністів.

Згідно архівних документів католицьке і протестантське духівництво одержувало від держави регулярне грошове забезпечення. Наприклад, у листі Відомства духовних справ іноземних сповідувальників Санкт-Петербурзької Євангелічно-Протестантської консисторії від 27.12.1881 р. (справа № 3035) керівництву Таврійської губернії повідомлялося про вчасну виплату грошей лютеранським священикам (згідно з Указом Євангелічно-Протестантської консисторії від 28.02.1880 р.) і вказувалося на необхідність надання місцевим губернаторам інформації про наявність пасторських вакансій у німецьких і менонітських колоніях. Як приклад, наводились дані про призначення лютеранського пастора Павла Баумана проповідником приходу Молочни Мелітопольського повіту і містилося прохання не залишати без уваги вчасне надання йому через місцеву церковну раду оплати у розмірі 700 рублів на рік (ДААРК, ф. 26, оп. 1, спр. 27617, арк. 2–3).

Незважаючи на такі заходи, загальна проблема заміщення вакансій у колоністських приходах тривалий час залишалася гострою. Для її подолання уряд навіть запрошував частину духівництва з-за кордону. У таких випадках іноземний священик мав скласти присягу на вірність Росії. Цю ситуацію ще в середині XIX ст. добре висвітлив у своїй праці дореволюційний дослідник А. Клаус (1869, с. 389).

Однак проблема залишилася, хоча й не скрізь. Наприклад, у листі департаменту духовних справ іноземних віросповідань від 12.01.1909 р. (справа № 8180) повідомлялося про клопотання німецьких колоністів у Росії з приводу заміни кандидатів на духовні посади (через їх нестачу) з російськородних проповідниками-іноземцями без прийняття ними російського підданства, із складанням присяги на вірність службі (згідно зі ст. 180 і 181 Статуту про громадську службу, Святий закон, т. III). У листі містилося прохання про надання інформації щодо загальної потреби в іноземних проповідниках на території губернії. Проведена перевірка встановила, що потреби у цьому немає. Лише в одній німецькій колонії – Бютень Перекопського повіту – вважали за доцільне запросити іноземних духівників через нестачі своїх. На підставі цих опитувань було зроблено загальний висновок про відсутність необхідності у подібних заходах на території всієї губернії на той час (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 10060, арк. 3).

Безпосереднім наслідком активної німецької колонізації Півдня України у пореформений період стало зростання загальної кількості колоністських приходів. На відміну від звичайних адміністративних

одиниць, таких як округи або волості, вони об'єднували німецьке населення виключно за релігійною ознакою. На початку колонізаційного руху вважалось за доцільне розміщувати переселенців із Німеччини залежно від їх церковної приналежності в різних колоністських округах. Фактично цього правила вдавалось дотримуватися лише щодо менонітів, які прибували та оселялися в Росії досить компактними групами. Щодо лютеран і католиків, то найчастіше межі їх адміністративних територій і церковних приходів між собою не збігалися.

У багатьох колоністських округах населення належало до різних церковних приходів. Наприклад, у Пришибській волості на початку ХХ ст. водночас функціонували два католицькі та два лютеранські церковні приходи (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 10910, арк. 26).

Іноді причиною зростання їх чисельності ставало подрібнення вже існуючих приходів. Так, влітку 1868 р. колоністи католицьких колоній Пришибського округу (Гейдельберг, Костгейм, Гохгейм, Вальдорф, Літергаузен, Марингейм і Олександргейм), які до цього об'єднувалися в єдиний Гейдельберзький римсько-католицький округ, звернулися з проханням до уряду про утворення на його основі ще одного Костгеймського приходу. До його складу мали увійти колонії Костгейм, Літергаузен, Марингейм і Олександргейм. Причина полягала у їх відносній віддаленості від центрального приходу в колонії Гейдельберг. У листі, зокрема, вказувалося на те, що через відсутність своєї церкви богослужіння серед віруючих цих поселень проходили у будинку Костгеймського училища, що було досить незручно для колоністських громад. Це клопотання було підтримано місцевою владою на основі резолюції від 31.06.1868 р. (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 7510, арк. 4–5).

Значна частина таких приходів виникала на нових землях, які освоювалися колоністами. Один із них, наприклад, було засновано в середині 80-х рр. ХІХ ст. колоністами-католиками в поселенні Маринфельд Дніпровського повіту (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 8644, арк. 5–7).

Чимала їх кількість з'являлась і в інших районах Півдня, зокрема, у Криму. Важливу роль у цьому відігравали лютерани. Так, на основі клопотання від 22 колоністських громад Перекопського повіту було прийнято рішення (від 23.10.1903 р.) про створення нового Наймансько-Гохгеймського лютеранського приходу і відокремлення його від уже існуючого на території цього повіту Нейзацького лютеранського приходу (ДААРК, ф. 27, оп. 3, спр. 155, арк. 8).

Аналогічний дозвіл на створення свого окремого приходського філіалу було надано 26.01.1912 р. лютеранам м. Джанкой Перекопського повіту, які входили до складу Найманського євангелічно-лютеранського приходу. Клопотання про це містилось у листі представників колоністської громади Альберта Пріба, Генріха Земана та Вільгельма

Цетнера. У ньому зазначалося, що населення колоністів-лютеран м. Джанкой – це 85 родин, до того ж, ще 300–400 родин проживало на його околиці. Новий приходський філіал мав очолити призначений пастор, грошове утримання якого покладалося на місцеву колоністську громаду (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 11556, арк. 12).

У посланні на ім'я Таврійського губернатора від департаменту духовних справ МВС містилося прохання про виокремлення з уже існуючого філіалу Нейзацького євангелічно-лютеранського приходу самостійного церковного приходу – Джелав. До його складу мало увійти лютеранське населення, яке проживало в м. Євпаторія та на території Євпаторійського повіту (всього 42 поселення). Дозвіл на це було отримано 2.05.1912 р. (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 11697, арк. 1–2).

Всього ж за архівними даними у Таврійській губернії на 1910 р. налічувалося щонайменше 24 протестантські (лютеранські, сепаратистські, менонітські) церковні приходи. Найбільша їх кількість (14) зосереджувалась у Бердянському повіті. Серед них 4 належало німцям-лютеранам (Розенфельдський, Нейгофнунзький, Нейгофнунгстальський і Нейгоштутгартський) і 10 менонітам (Гальбштадський, Ліхтнаутський, Петерсгагенський, Орлово, Орлово-Нейкірхський, Олександроскронський, Олександрогеймський, Рікенауський, Шензее та Ліхтенаутський). Іноді на території одного приходу мешкали представники іншої релігійної конфесії. Так, згідно з документами, у Гнадельфельдській менонітській волості, за даними 1910 р. проживало 93 особи, які належали до Нейгоштутгартсько-Бердянського євангелічно-лютеранського приходу, через що його пастор приїздив сюди один чи два рази на рік для виконання своїх релігійних обов'язків. Цікаво, що частину лютеранського населення Таврійської губернії складали естонці. Так, у Сімферопольському повіті їм належало два з трьох церковних лютеранських приходів, які тут існували (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 10910, арк. 18–23).

Основу подібних приходів, які об'єднували певну кількість колоній, становило так зване центральне поселення, де розташовувалось головна приходська церква у лютеран і католиків або будинок молитви у менонітів.

В архівних документах неодноразово повідомлялося про відкриття їх у різних німецьких поселеннях Півдня України. Значна частина таких повідомлень пов'язана з менонітами.

Так, на прохання представника менонітської громади колонії Вальдгейм Бердянського повіту Ісаака Нейфельда влітку 1906 р. було надано дозвіл на будівництво на цій території нового молитовного дому. До цього додавалися відповідні документи, а саме: лист про спільне рішення колоністської громади щодо цього питання і проект самого будинку молитов. Цей дозвіл ґрунтувався на ст. 1104 Статуту про

управління духовних справ іноземних віросповідань, т. 11, ч. 1, Святого закону, вид. 1896 р. (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 10003, арк. 2–7).

Подібний документ був також наданий менонітській громаді колонії Тігенгаген Бердянського повіту. За дорученням 22 колоністів цієї громади з відповідними документами виступав прохачем уже згадуваний нами вище І. Нейфельд (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 9830, арк. 7–8).

Аналогічні прохання надходили й від інших менонітських громад, наприклад, у лютому 1900 р. уряд задовольнив прохання 105 менонітів поселення Німецька Ішунь Перекопського повіту щодо будівництва тут церкви. Як і в інших випадках, фінансували це будівництво самі колоністи (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 9603, арк. 8–9).

Іноді меноніти перетворювали на церкви будівлі іншого призначення. Наприклад, восени 1912 р. влада дозволила колоністам поселення Спат Перекопського повіту перевести молитовний дім до порожньої будівлі старої школи у зв'язку з будівництвом нової (ДААРК, ф. 27, оп. 2, спр. 4602, арк. 15).

Подібні прохання надходили до уряду від колоністів інших релігійних конфесій, зокрема лютеран. У листі МВС департаменту духовних справ іноземних віросповідань від 24 березня 1904 р. (справа № 1721) Таврійському губернатору повідомлялося про бажання євангелічно-лютеранської генеральної консисторії побудувати в поселенні Кіабак Перекопського повіту кам'яний шкільно-молитовний будинок замість старого, збудованого 26 років тому, без відповідного дозволу. У документі зазначалося, що згідно зі ст. 140 Святого закону, т. 11, ч. 1, вид. 1900 р. таке будівництво можливе лише з дозволу місцевого православного духовництва. У листі місцевому губернатору від 30 квітня 1904 р. єпископ Таврійський і Сімферопольський повідомляв, що з його боку будівництву не чинитимуться перешкоди, якщо місцеві колоністи не пропагуватимуть своє вчення серед православного населення (ДААРК, ф. 27, оп. 3, спр. 451, арк. 1–3).

Відповідний дозвіл від 20.04.1904 р. був також наданий лютеранській громаді поселення Ногайськ Бердянського повіту. При цьому підкреслювалось, що місцеві колоністи, які належали до Нейштутгардсько-Бердянського церковного приходу, на цей час не мали власної церкви і були вимушені проводити свої богослужіння в приватних будинках, що створювало значні незручності для віруючих (ДААРК, ф. 27, оп. 3, спр. 421, арк. 3–6).

Варто зауважити, що позиція православної церкви в цих питаннях не завжди була на користь німецьких колоністів. Так, у листі місцевій адміністрації від 21 березня 1910 р. клопотання про перенесення лютеранської церкви з колонії Гохштадт у колонію Рейхенфельд Мелітопольського повіту розглядалося єпископом Таврійським як спроба поширення в губернії ворожих для православ'я осередків сектантства (ДААРК, ф. 27, оп. 1, спр. 10745, арк. 2–8).

Як ми бачимо, релігія займала дуже важливу роль у внутрішньому житті німецькомовних колоній Півдня України. Про це, зокрема, свідчить та велика увага, яка приділялася справі будівництва церков і відкриття нових церковних приходів силами самих колоністських громад. У свою чергу, царський уряд надавав колоністам певну автономію у їх внутрішніх церковних справах, однак обмежував їх релігійний вплив на місцеве населення. Водночас, політика влади стосовно колоністського духівництва характеризувалося певною двоїстістю. З одного боку, вона наділяло його значними пільгами, а з іншого – намагалась встановити повний контроль за його діяльністю.

Список використаної літератури

1. Берестень О. Е. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність німецьких і менонітських колоністів Півдня України (1905–1917 рр.): дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Дніпропетровськ, 2006. 199 с. **2. Белікова М. В.** Напрямки розвитку та внесок менонітів в економічну інфраструктуру Південної України. *Молочна – 2004: Меноніти і їх сусіди (1804–2004 рр.) : Міжнародна наукова конференція (Запоріжжя, 2–4 червня 2004 р.)*. Запоріжжя: РА „Тандем-У”, 2004. С. 18–20. **3. Памятная** книга Таврической губернии / сост. К. А. Вернер. Симферополь : Издательство Губернского Земства, 1889. **4. Календарь** и памятная книга Таврической губернии на 1893 год. Симферополь : Издательство Таврического губернского статистического комитета, 1893. 250 с. **5. Державний архів** Дніпропетровської області (ДАДО). Ф. 134. Оп. 1. Спр. 98. **6. Державний архів** автономної республіки Крим (ДААРК). Ф. 26. Оп. 1. Спр. 24575. **7. ДААРК.** Ф. 44. Оп. 1. Спр. 1888. **8. ДААРК.** Ф. 26. Оп. 3. Спр. 480. **9. ДААРК.** Ф. 26. Оп. 1. Спр. 27617. **10. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 10060. **11. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 10910. **12. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 7510. **13. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 8644. **14. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 3. Спр. 155. **15. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 11556. **16. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 11697. **17. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 10003. **18. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 9830. **19. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 9603. **20. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 2. Спр. 4602. **21. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 3. Спр. 451. **22. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 3. Спр. 421. **23. ДААРК.** Ф. 27. Оп. 1. Спр. 10745. **24. Кабузан В. М.** Заселение Новоросии в XVIII – первой половине XIX ст. Москва : Наука, 1969. 307 с. **25. Клаус А.** Наши колонии. СПб. : Тип. В. В. Нусвольта, 1869. 455 с. **26. Шевчук-Бела Я. В.** Правове становище національних меншин Півдня України у складі Російської імперії наприкінці XVIII – на початку XX ст. (на матеріалах Одеси) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 12.00.01. Одеса, 2008. 21 с. **27. Штах Я.** Очерки из истории и современной жизни южно-русских колонистов. Москва : [б. и.], 1916. 266 с. **28. Keller C.** Die deutschen Kolonien in Südrußland. Bd. 1-2. Odessa, 1890. 460 s. **29. Epp D. H.** Chortiser Mennonitn.

Odessa, 1889. 196 s. **30. Isaac F.** Die Molotschaner Mennoniten. Halbstadt, 1908. 383 s.

References

- 1. Beresten, O. E.** (2006). Suspilno-politychna ta kulturno-prosvitnytska diialnist nimetskykh i menonitskykh kolonystov Pivdnia Ukrainy (1905 – 1917 rr.) [Socio-political and cultural-educational activities of German and Mennonite colonists of the South of Ukraine (1905–1917)]. *Candidate's thesis*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
- 2. Bielikova, M. V.** (2004). Napriamky rozvytku ta vnesok menonitiv v ekonomichnu infrastrukturu Pivdennoi Ukrainy [Directions of development and contribution of Mennonites to the economic infrastructure of Southern Ukraine]. *Molochna-2004: Menonity i yikh susidy (1804–2004 rr.) – Molochna-2004: Mennonites and their neighbors (1804–2004)*. (pp. 18-20). Zaporizhzhia: RA „Tandem-U” [in Ukrainian].
- 3. Verner, K. A.** (Ed.). (1889). Pamyatnaya kniga Tavricheskoy gubernii [Memorable book of the Tauride province]. Simferopol: Izdatelstvo Gubernskogo Zemstva [in Russian].
- 4. Kalendar** i pamyatnaya kniga Tavricheskoy gubernii na 1893 god [Calendar and commemorative book of the Tauride province for 1893]. (1892). Simferopol: Izdatelstvo Tavricheskogo gubernskogo statisticheskogo komiteta [in Russian].
- 5. Derzhavnyi** arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti (DADO) [State Archives of Dnipropetrovsk Region (SADR)]. F. 134. Op. 1. Spr. 98 [in Ukrainian].
- 6. Derzhavnyi** arkhiv avtonomnoi respubliky Krym (DAARK) [State Archives in the Autonomous Republic of Crimea (SAARK)]. F. 26. Op. 1. Spr. 24575 [in Ukrainian].
- 7. DAARK.** F. 44. Op. 1. Spr. 1888 [in Russian].
- 8. DAARK.** F. 26. Op. 3. Spr. 480 [in Russian].
- 9. DAARK.** F. 26. Op. 1. Spr. 27617 [in Russian].
- 10. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 10060 [in Russian].
- 11. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 10910 [in Russian].
- 12. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 7510 [in Russian].
- 13. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 8644 [in Russian].
- 14. DAARK.** F. 27. Op. 3. Spr. 155 [in Russian].
- 15. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 11556 [in Russian].
- 16. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 11697 [in Russian].
- 17. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 10003 [in Russian].
- 18. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 9830 [in Russian].
- 19. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 9603 [in Russian].
- 20. DAARK.** F. 27. Op. 2. Spr. 4602 [in Russian].
- 21. DAARK.** F. 27. Op. 3. Spr. 451 [in Russian].
- 22. DAARK.** F. 27. Op. 3. Spr. 421 [in Russian].
- 23. DAARK.** F. 27. Op. 1. Spr. 10745 [in Russian].
- 24. Kabuzan, V. M.** (1969). Zaseleniye Novorosii v XVIII – pervoy polovine XIX st. [Settlement of Novorossiya in the 18th – first half of the 19th century]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 25. Klaus, A.** (1869). Nashi kolonii [Our colonies]. St. Petersburg: Tip. V. V. Nusvolta [in Russian].
- 26. Shevchuk-Biela, Ya. V.** (2008). Pravove stanovyshe natsionalnykh menshyn Pivdnia Ukrainy u skladi Rosiiskoi imperii naprykintsi XVIII – na pochatku XX st. (na materialakh Odesy) [Legal status of national minorities of the South of Ukraine as a part of the Russian empire in the end of XVIII – in the beginning of the XX century (on materials of Odessa)]. *Extended abstract of*

Candidate's thesis. Odesa [in Ukrainian]. **27. Shtakh, Ya.** (1916). Ocherki iz istorii i sovremennoy zhizni yuzhno-russkikh kolonistov [Essays on the history and modern life of the South Russian colonists]. Moscow: N. p. [in Russian]. **28. Keller, C.** (1890). Die deutschen Kolonien in Südrußland. Bd. 1-2. Odessa. [in German]. **29. Ерп, Д. Н.** (1889). Chortiser Mennonitn. Odessa [in German]. **30. Isaac, F.** (1908). Die Molotschaner Mennoniten. Halbstadt [in German].

Замуруйцев О. В., Крилова А. М. Організація церковних приходів та церковне будівництво у німецькомовних колоністів Таврійської губернії у пореформенний період

Мета статті полягає у дослідженні, на прикладі німецьких та менонітських поселень Таврійської губернії, окремих аспектів релігійного життя колоністської спільноти південного регіону сучасної України, пов'язаних з особливостями церковного будівництва та утворенням нових церковних приходів у їх середовищі. Релігія займала дуже важливу роль у внутрішньому житті німецькомовних колоній Півдня України. Про це, зокрема, свідчить та велика увага, яка приділялася справі будівництва церков і відкриттю нових церковних приходів, силами самих колоністських громад. У свою чергу, царський уряд надавав колоністам певну автономію у їх внутрішніх церковних справах, однак обмежував їх релігійний вплив на місцеве населення. Водночас, політика влади стосовно колоністського духовенства характеризувалося певною двоїстістю. З одного боку, вона надіяла його значними пільгами, а з іншого – намагалась встановити повний контроль за його діяльністю.

Ключові слова: релігія, церква, Таврійська губернія, будівництво, колонія.

Zamuruyshev O. V., Krylova A. M. Organization of church parishes and church construction among the German-speaking colonists of the Tavricheskaya gubernia in the post-reform period

The study of the history and culture of different peoples inhabiting or inhabiting the territory of our multinational country is still quite relevant for Russian historical science. Among these issues, a prominent place is occupied by the history of foreign colonization of the southern Ukraine, which began at the end of the 18th century. Foreign colonists (Germans, Mennonites, Bulgarians and others) took an active part in the development of these territories and played an important role in their economic and cultural development in the post-reform period. The purpose of the article is to study, using the example of the German and Mennonite settlements of the Tavricheskaya gubernia, certain aspects of the religious life of the colonist community in the southern region of modern Ukraine, related to the peculiarities of church construction and the formation of new church parishes among them. Religion played a very important role in the internal life of the German-speaking colonies in southern Ukraine. This, in particular, is evidenced by the great attention paid to the

construction of churches and the opening of new church parishes by the colonial communities themselves. In turn, the tsarist government provided the colonists with a certain autonomy in their internal church affairs, but limited their religious influence on the local population. At the same time, the policy of the authorities in relation to the colonial clergy was characterized by a certain duality. On the one hand, she endowed him with significant benefits, and on the other hand, she tried to establish full control over his activities.

Key words: religion, church, Tavricheskaya gubernia, construction, colony.

Стаття надійшла до редакції 14.04.2022 р.

Прийнято до друку 30.05.2022 р.

Рецензент – д. і. н., проф. Набока О. В.

УДК 929(Мельник)

DOI: 10.12958/2227-2844-2022-4(352)-111-119

Зубко Ольга Євгеніївна,
кандидат історичних наук,
докторант кафедри історії України
Вінницького державного педагогічного
університету ім. М. Коцюбинського,
м. Вінниця, Україна.
zubkoolga5@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>

**ЛАВРІВЧАНИН ГРИГОРІЙ МЕЛЬНИК (1893–1938(1939)(?)) –
ОДИН ІЗ ФУНДАТОРІВ УКРАЇНСЬКОЇ
АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
В МІЖВОЄННІЙ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ (1918–1939)**

Село Лаврівка Вінницького району Вінницької області, що всього в 12 км від обласного центру, постало на Правобережжі Південного Бугу ще в далекому 1691 р. Та, на жаль, історія села до нашого часу вмістилася всього в декількох абзацах, з яких довідуєшся, що назва його походить від імені першого поселенця Лаврика Наконечного, і що в 1844 р. тут відбувалися селянські антипоміщицькі заворушення (Історія міст і сіл Української РСР, 1972). Гідних лаврівчан-героїв, здавалось би, годі й шукати. На щастя – це не так. В когорті українських політичних вихідців другої хвили знайшлося місце і для лаврівчанина – військового та релігійного діяча, народного учителя, просвітянина, священника, диригента, члена Українського військового клубу ім. гетьмана Павла Полуботка, учасника Всеукраїнської Церковної Ради (м. Київ), Української Гарнізонної Ради в Одесі, Всеукраїнського Церковного Собору, Благочинного (Панотця) 4-го Київського кінного полку Армії УНР, хорунжого (лейтенанта, підпоручика – О. З.) Армії УНР; в минулому прапорщика Російської армії – Григорія Мельника.

Цікаво, що на відміну від інших своїх колег по еміграції, котрі були досить скупими у викладі власних автобіографій, Григорій Мельник як на диво відвертий, за виключенням хіба що єдиного – ім'я по-батькові: *„З дитинства (дата народження Григорія Мельника – 17 січня 1893 р. – О. З.) мав охоту до книжки, й, коли на п'ятім році мого життя попалась мені до рук граматики, не випустив її з того часу, поки не навчився читати. Я мав охоту до науки й здібність, але в простій селянській сім'ї не мав розумного провідника, який міг би зайнятися моїм домашнім вихованням, не мав коштів, щоб пізніше вдатись на науку до гімназії. Тато помер; п'ятеро сиріт, між якими старшому братові було всього*